

TRIS KNYGAS PERSKAIČIUS

Romanas

Nusiskųsdavom, kad istoriniai veikalai vis be vaizduojamo laikotarpio kolorito. To skundo nenusipelno Juozo Kralikausko romanas *Titnago ugnis*. Jo veikalas labiausiai ir būdingas tuo, kad istorinį koloritą jis davė ir tose srityse, kuriose nemėgino duoti bet kuris kitas rašytojas. Ne tik vaizduojamo laikotarpio būtinė, apyvokinė aplinka, bet žmonių charakteriai — jų galvojimas, jautimas, tikėjimas, reagasvimas, kalbėjimas yra tos sritys, kuriose J. Kralikauskas mėgino parodyti veikėjus kaip savo epochos atstovus. V. Krėvė savo padavimuose, kuriuose vaizduoja priešistorinius laikus, buvo išryškinęs charakterių gaivalinius, primityvius akstinius, kurie skatina žmogų veikti. J. Kralikauskas anks tyvosios istorijos, Mindaugo laikų žmonėse, šalia tų gaivalinių žymių — meilės, neapykantos, keršto ir garbės troškimo paryškino dar religinius supratimus, įvaizdžius, tradicijas. Mitologinę dvasią, kurią randame tautosakoje likusią, jis įkūnijo anų laikų žmonių paveiksluose.

Dar naujas žingsnis laikotarpio paveikslui — kalba; autorius leido savo veikėjam prašnekti anų laikų morfologinėm

formom ir nepaprastai turtingu vaizdingu žodynu. Tai įdomus eksperimentas restauruoti epochos kalbą. Kalbininkai gali vertinti tą eksperimentą kalbiniu atžvilgiu, t. y. ar romano vartojamos morfologinės formos realiai gali atitikti ano meto kalbos praktiką. Kitaip eksperimentas vertinamas literatūriniu atžvilgiu kaip priemonė archainio laikotarpio įspūdžiui; ta prasme eksperimentas teigiamai priimtinas. Dar ir trečiu atžvilgiu, praktiniu, — ar knyga prieina prie skaitytojo, ypačiai turint prieš akis dabartinį skaitytoją? Jam knygos dialoginės dalys gali apsunkinti skaitymą ir supratimą. Kažin ar pirmoji teigiamybė atsveria antrąją žalą? Romanas betgi parašytas su autoriaus dvasine įtampa ir poetiniu polėkiu.

Drama

Istorija yra ir Jono Griniaus *Gulbės giesmėje*. Tai naujesnė istorija, karaliaus Žygimanto laikai. Dramatinė įtampa telkiama apie Žygimanto ir Barbaros Radvilaitės vedybas, dėl kurių sueina į konfliktą širdies reikalai, politinės varžybos tarp Radvilų ir Lenkijos didikų bei dėl įtakos valdžioje. Jei pirmieji stengiasi turėti įtakos, išleisdami savo seserį už karaliaus, tai antrieji siekia tas vedybas sukliudyti, kad Barbora nebūtų karalienė. Toje dviejų grupių kovoje nėra abejinga ir pati Barbora, nes jį Žygimantą myli ir taip pat siekia karalienės vainiko. Įtampa auga dramatiškai, dialogas sultingas. Veiksmas ir dialogas ryškiausiai atskleidžia paties Žygimanto charakterį — mažiau karalių, daugiau poetą, mažiau valdovą, kuriam brangus valstybinis egoizmas, daugiau žmogų, kuriam brangūs širdies polėkiai. Norėtum iš jo lūpų betgi išimti jo beprasmius žodžius apie jo bezdžionligę ir pasikalbėjimą su velionies Barbaros dvasia, tai gresia sumelodraminti šiaip jau poetinę dramatos finalo nuotaiką. Karaliaus paveikslas įdomesnis už pačią Barbarą, kuri vadinama vyturėliu, yra jausminga ir verksminga, įdomesnė tada, kai vienu mo-

mentu blyksteli jos diplomatinis sugebėjimas palenkti į savo pusę arkivyskupą. Norėtum iš jos charakterio išimti sentimentalumo dozę, sumažinti pareiškimus apie čigonės pranašavimus, o ir pačią čigonę, kuri yra vartojama kaip priemonė veiksmo intrigai varyti, pakeisti kuo kitu, kas labiau atitiktų karaliaus dvaro aplinkos nuotaikas.

Poezija

Stasio Santvaro *Aukos taurė* yra poezija apie Dievą ir žmogų. Į jų santykius susitelkta labiau nei ankstesniuose rinkiniuose. Dviem atžvilgiais įdomus priėjimas tiems santykiams plėtoti. Viena, ima Pater noster, Ave Maria, Credo ir tų maldų ar tikėjimo išpažinimo sakinius išplėtoja atskirais eilėraščiais. Antra, cikle „Eilėraščiai apie Meisterį“ rašo apie Dainių, Prekiją, Kardinolą, Gydytoją, Fleitininką, Sėjėją, Sodininką, Elektriką ir t.t., ir tuose eilėraščiuose pajunti, kad simboliškai čia atskleidžiami įvairūs aspektai to paties valdančio, kuriančio, globojančio Dievo.

Klystum laukdamas, kad S. Santvaras laikysis objektyvinėje stebėtojo, vaizduotojo, tapytojo plotmėje, tuos aspektus ryškindamas. Santvaras yra lyrikas. Kiaurai lyrikas. Tik pradės apie Dainių, Prekiją, Gydytoją ir tuojau nukrypsta į savo, į žmonių, į tautos likimą, kurį pergyvena su skausmu. Tada ir pakyla su savo atviru, pakiliu pergyvenimu, nukreiptu į Dievą — daugiausia su skausmo skundu, maldavimu, net retorinėm figūrom reiškiamu nustebimu — kodėl gi taip, nejaugi nebus kitaip... Ta prasme S. Santvaro poezijai būdingas yra skausmo taurės bruožas. Tik į pabaigą skausmas išgiedrėja, prisiminimų perspektyvoje iškyla motinos, sūnaus veidai, kyla dėkingumo motyvas.

St. Santvaras jau tokio amžiaus poetas, kad nelaukia jaunatviško blykščiojimo, o sykiu ir tokios literatūrinės kultūros bei patirties, kad nesibaimini rasiąs strofų, kurios

grėstų išvirsti retorika ar publicistika. Tai lygi pakilios poezijos srovė, iš kurios galėtum pasirinkti, sakysim, tokius gabalus: Kalėdos, Tu pagirta, Tikiu nuodėmių atleidimą, Pirmoji dėkingumo giesmė, Ruduo, Medis už miesto kaminų, Kai kas, Pranašas, Džiaugsmas, Lopšinė, Drugelis (populiaraus ankstesnio Vabalėlio variantas), Motinos stovykla, o taip pat Baltrušaitiškai.

Aukos taurė gal labiausiai išryškina S. Santvaro poetinį veidą jo visoje poezijos kelionėje. O tas veidas išsakomas dviem šio rinkinio eilutėm:

Esi tu atskala poeto ir artojo —
Ir vis dar laimės ilgesio ugnim degi.